

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Μ. Ι. Μανούσακας, *Ἡ ἐν Κρήτῃ συνωμοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453—1454) καὶ ἡ νέα συνωμοτικὴ κίνησις τοῦ 1460—1462*. Ἀθῆναι 1960, 8^ο μέγα, σσ. 166 (+6) + Α'—Σ' πίνακες.

Πολλὰ ἑλληνικὰ ἐπαρχία, ὡς ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἐπτανήσος, ἡ Εὐβοία καὶ ἡ Κύπρος, ὑποκείμενα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὑπὸ τοὺς Φράγκους ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῶν κρατικῶν ἀρχείων τῆς Ἑνετίας, ἀλλ' οὐδεμία τόσον ὅσον ἡ Κρήτη, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1210 μέχρι τοῦ 1645 σταθερῶς ὑπετάγη εἰς τὸν βιαιῶς καταστέλλοντα τὰς κρητικὰς ἐπαναστάσεις λέοντα τοῦ Ἀγίου Μάρκου, ἐσπαράχθη δὲ ἐπὶ μίαν 25ετίαν κατόπιν (1645—1669) διὰ τοῦ Ἑνετοτουρκικοῦ πολέμου, διὰ τοῦ ὁποίου τελικῶς (ὡς πρὸς τινὰς νησίδας μόνον ἀπὸ τοῦ 1715) ὑπετάγη εἰς τὸν Σουλτάνον. Ἡ Κρήτη διὰ τὸ καίριον τῆς θέσεως, τὰς πολλὰς ἐπαναστάσεις, τοὺς πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ θύραθεν λογίους τοὺς δράσαντας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς καὶ διὰ πολλοὺς ἀκόμη λόγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ κρητικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη αἰ ἀκμάσασαι κατὰ τὴν περιόδον ταύτην δὲν εἶναι οἱ μικρότεροι, ἔτυχε πολλῶν ἐρευνητῶν καὶ ἀναμένει ἀκόμη καὶ ἄλλους συστηματικοὺς ἐργάτας οἱ ὁποῖοι θὰ διευκρινήσουν πολλὰς σκοτεινὰς σελίδας τῆς ἱστορίας της.

Τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης ἀνέλαβον μέχρι τοῦδε πολλοὶ μελετηταὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων οἱ Gerland, Noiret, Lamansky εἶτε ἐδημοσίευσαν ἔγγραφα εἶτε ἔγραψαν εἰδικὰς πραγματείας, ὡς ὁ πρῶτος. Ὁ Κωνστ. Σάθας, ὁ Σπυρ. Θεοτόκης, ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης ἐξ ἄλλου εἶναι οἱ κυριώτεροι τῶν ἀπελθόντων οἱ ὁποῖοι ἔφερον εἰς φῶς ὑλικόν, ἔγγραφα, ἐπιγραφάς, μελέτας ἐπὶ θεμάτων τῆς Ἑνετοκρατίας. Ὁ Στέργιος Σπανάκης πάλιν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δημοσιεύει τὰς ἐκθέσεις Προβλεπτῶν καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων τῆς Ἑνετίας, αἱ ὁποῖαι ὑπηρετήσαν εἰς τὴν μεγαλόνησον εἶτε ἀπεστάλησαν μὲ εἰδικὴν ἐντολὴν εἰς αὐτήν. Αἱ ἐκθέσεις αὗται συνοδεύονται ἀπὸ νεοελληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐκδότου. Πολύτιμοι ἐξ ἄλλου εἶναι αἱ κρητικαὶ συμβολαὶ τοῦ ἠπειρώτου ἱστοριοδίφου κ. Κ. Μέρτζιου. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω μελετητὰς προσετέθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος κ. Μανούσος Ι. Μανούσακας, ἀπὸ τοῦ 1951 διευθυντῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας. Αἱ πρῶται ἐργασίαι τοῦ κ. Μαν. ἐφάνησαν ἀπὸ τοῦ

1938 διὰ τῆς Ἐπειηρίδος τῆς Ἐταιρείας Κρητικῶν Μελετῶν. Ἐκτοτε ἀδιαλείπτως ὁ κ. Μ. ἐμφανίζει κείμενα εἰς κριτικὴν ἔκδοσιν, γραμματολογικὰς μελέτας, διευκρινεῖ ἱστορικὰ γεγονότα, παρουσιάζει ἐκκλησιαστικούς, βιβλιογράφους, ἐπιστολογράφους τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς. Αἱ ἐργασίαι του δημοσιεύονται διὰ ξένων ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐγκυροτέρων παρ' ἡμῖν περιοδικῶν (Ἀθηνᾶς, ΕΕΒΣ, Ἑλληνικῶν κλπ.) καὶ τῆς Ἐπειηρίδος τοῦ Μεσαιων. Ἀρχείου, ἐστράφησαν περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἐνετικῶν ἀρχείων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότητα ὑπῆρξεν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ κειμένου τοῦ παλαιοτάτου Κρητὸς ποιητοῦ Δελλαπόρτα, τὸ ὅποιον τυποῦται ἤδη. Φαίνεται δὲ ὅτι δύο μικραὶ μέχρι τοῦδε ἀποστολαὶ τοῦ κ. Μαν. εἰς Ἐνετίαν καὶ ὀλιγοχρόνιος παραμονὴ αὐτοῦ εἰς τὸ ἔκει Ἑλληνικὸν Ἰνστιτούτον ἔδωκαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ὄξυνούστατον καὶ μεθοδικώτατον ἐρευνητὴν, ὄριμον ἤδη καὶ ὀπλισμένον μὲ βαθεῖαν γνῶσιν τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, κατέχοντα δὲ τὴν προσωπογραφίαν αὐτῆς ἐν πλείτει, νὰ ἐπισημάνῃ καὶ ἀντιγράψῃ σπουδαιότατα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης. Ὁ κ. Μαν. ἠσκήθη ταχέως καὶ θαυμαστῶς εἰς τὴν λιτινικὴν παλαιογραφίαν καὶ μὲ τὴν γνωστὴν προσήλωσιν εἰς τὴν λεπτομέρειαν καὶ τὴν ἐπιμονὴν νὰ ἐξαντλῇ καὶ τὰ μικρότερα καὶ φαινομενικῶς πλέον ἀσημαντὰ θέματα εἰς τὰς λεπτομερείας των, ἤρχισε δημοσιεύων τὸ ὄλικόν τοῦτο. Μία τῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ προβαλλομένη σήμερον διὰ τοῦ πενιχροῦ τούτου σημειώματος.

Ὀυσιαστικῶς τὸ βιβλίον χωρίζεται εἰς δύο τμήματα· τὸ δεύτερον τμήμα περιλαμβάνει τὸ Παράρτημα, δηλονότι 51 ἔγγραφα (καὶ ἐν ἀπόσπασμα) δημοσιεύονται διπλωματικῶς μὲ ἑλληνικὴν περίληψιν. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐφάνησαν τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ΚΘ' τόμου (1959) τῆς ΕΕΒΣ, ἐπ' αὐτῶν δὲ στηρίζεται ἡ προηγηθεῖσα εἰς τὸ βιβλίον μελέτη. Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἀφορᾷ εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Σήφη Βλαστοῦ ἐν Κρήτῃ, συμπίπτουσαν μὲ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως, καὶ τὴν ἐπικίνδυνον συρροὴν ἐν Κρήτῃ Βυζαντινῶν προσφύγων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι ἱερωμένοι. Ἐξετάζονται τὰ τῆς προπαρασκευῆς, τὰ περὶ τὸν Βλαστὸν τοῦτον καὶ τοὺς ὄπαδούς του, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐξεγέρσεως, τὰς ἐν Ρεθύμῳ ἀνωμαλίαις, τὰ περὶ τῶν καταδοτῶν καὶ τέλος τὰ τῆς καταστολῆς τῆς κινήσεως καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα αὐτῇ. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν πρῶτην ταύτην συνωμοτικὴν κίνησιν ὁ κ. Μαν. διακρίνει τὰ κατὰ τὸ 1460—1462 γενόμενα ἐν Κρήτῃ εἰς τὰ ὁποῖα ἀφορᾷ τὸ δεύτερον μέρος τῆς διατριβῆς του. Ἐν ἀρχῇ, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐξετάζονται αἱ ἐν Κρήτῃ ἐσωτερικαὶ διαμάχαι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1454 καὶ 1459, ἀπο-

δεικνύεται ότι κακῶς ἐτοποθεεῖτο ἡ κίνησις αὕτη εἰς τὸ 1458, ἐν συνεχείᾳ δ' ἐξετάζονται ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων τὰ γεγονότα τοῦ 1460, 1461 καὶ 1462 καὶ δὴ τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς Ἰωάννην Μελισσηνόν, Ἰωάννην Ἀργυρόπουλον καὶ Ἰωάννην Γαβαλᾶν, τὰ κατὰ τῶν κληρικῶν μέτρα, ἡ θανάτωσις τοῦ Γαβαλᾶ καὶ ἡ ἀμοιβὴ τοῦ Δαβίδ Μαυρογονάτου καὶ τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην Λίμαν καταδοτῶν.

Ὡς εἶναι φυσικὸν τὸ βιβλίον κατακλείουσι δύο εὐρετήρια εἰς τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς κατεχώρισε τὸ μὲν τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ κύρια ὀνόματα, τὸ δὲ τὰ ἐν τοῖς ἐγγράφοις.

Δὲν ἔχω πρόθεσιν ν' ἀναλύσω περισσότερον τὸ βιβλίον, οὐδὲ νὰ ἐπισημάνω τὰς καθ' ἕκαστον μέρος ἀρετὰς αὐτοῦ. Ἀπλῶς σημειῶ ὅτι ἐγγράφη μὲ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐρευνητικὴν δεινότητα κολλιέπειαν, ἀκριβολογίαν, σαφήνειαν καὶ ἐθνικὴν προοπτικὴν. Μολονότι ὁ συγγρ. εἶναι ἀμερόληπτος, τὰ πράγματα ὠδήγησαν αὐτὸν πρὸς τὴν δρθὴν ἐκτίμησιν τῶν γεγονότων καὶ ἔξαρσιν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῶν Κρητικῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἡ πλατυτέρα γνῶσις τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς ἐβοήθησε τὸν συγγραφέα νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ γεγονότα πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὸ βιβλίον δαψιλῶς χρησιμοποιεῖ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ξένην βιβλιογραφίαν. Ἡ τελευταία αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερῶς προσιτὴ εἰς τοὺς συνήθεις μελετητὰς τῶν Κρητικῶν πραγμάτων.

Δὲν ἔχω παρὰ μόνον θερμοὺς ἐπαίνους διὰ τὴν πρώτην ταύτην σημαντικὴν ἱστορικὴν μονογραφίαν περὶ Κρήτης, καὶ νομίζω ὅτι μετὰ τὴν πρὸ δωδεκαετίας (1947) ἰδικὴν μου συμβολὴν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ τὸν Ἰωσήφ Βρυέννιον καὶ τὴν Κρήτην (περὶ τὸ 1400), θέμα εἰς τὸ ὁποῖον ἐπανῆλθον πολλάκις καὶ θὰ ἐπανέλθω, οὐδεμία ἐργασία ἀφορῶσα τοὺς μεταξὺ 1360 — 1460 χρόνους τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξε τόσον ἀξιοσημείωτος ὅσον ἡ συμβολὴ τοῦ κ. Μανούσακα, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγνωσις συνιστᾶται εἰς ὅλους τοὺς φίλους τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας. Ἐὰν ἐπὶ τοιούτων μονογραφιῶν θεμελιώσωμεν τὴν σύνθεσιν τῆς ἱστορίας μας, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι περισσότερον ἀσφαλές.

Ἀθῆναι

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ